

Tatsiana Lisouskaya
(Brześć)

Działalność wspólnot późnoprotestanckich na Zachodniej Białorusi w latach 1921-1939

Rozwój ruchów późnoprotestanckich na Zachodniej Białorusi odbywał się w latach 20-30. XX wieku. W okresie tym pojawiły się i upowszechniły nowe wyznania religijne (ewangeliczni chrześcijanie i baptyści, zielonoświątkowcy, metodyści, adwentyści) oraz nastąpił szybki wzrost liczby ich wyznawców. W 1922 roku liczba adeptów ruchów późnoprotestanckich wyniosła 822 osoby, w 1924 r. — już 2328, w 1925 r. — 3071, a w 1926 r. — 4187 osób. Według różnych źródeł liczba baptystów, zielonoświątkowców, metodystów, adwentystów w 1929 roku wahała się w granicach 7210-7807 osób. Wzrost liczby wyznawców w latach 1921-1926 wahał się od 36% do 74% rocznie. W 1939 roku liczba członków społeczności protestanckiej stanowiła ponad dziesięć tysięcy osób. W okresie międzywojennym odbywało się tworzenie struktury późnego protestantyzmu, jego formy organizacyjnej oraz aktywizacja działalności wspólnot i organizacji kościelnych — to wszystko odzwierciedla proces budowy Kościoła, który został skierowany na stanowienie późnego protestantyzmu jako ruchu religijnego, a także utrwalenie go na ziemiach zachodniobiałoruskich.

Wewnętrzna działalność wspólnot protestanckich

Wewnętrzna działalność wspólnot nowych wyznań protestanckich na Zachodniej Białorusi w latach 1921-1939 była skierowana na zapewnienie gminom wyznaniowym edukacji religijnej, wspieranie socjalne członków społeczności oraz zaspokajanie potrzeb religijnych wiernych (organizacja i prowadzenie kultu i obrzędów religijnych).

Podstawową jednostką strukturalną ruchu protestanckiego był lokalny zbór wyznaniowy. W celu prowadzenia działalności zbory protestanckie budowały domy modlitwy lub wynajmowały lokale. Zbór baptystów w Brześciu początkowo wynajmował budynek Teatru Sarwera. W 1927 roku przy ulicy Szerokiej 36 został zbudowany dom modlitwy z sierocińcem oraz kuchnią dla gości. Nabożeństwa odbywały się w nim dwa razy w tygodniu, chrzest — w ciepłym sezonie w rzekach¹. W miejscowościach,

¹ С. Пекун, Лука Николаевич Дзекуч-Малей: *жизнь и служение*, „Крыніца жыцця”, 2000, № 2, s. 6.

gdzie brakowało wymaganej liczby zwolenników do rejestracji zboru, albo oddalonych od większych skupisk ludzkich tworzono tak zwane punkty misyjne. Były one nadzorowane przez starszych członków wspólnot centralnych, którzy okresowo odwiedzali je i celebrowali nabożeństwa.

Koncepcja wewnętrznego urządzenia zborów protestanckich miała na celu włączenie do intensywnej działalności wszystkich członków społeczności. Temu miał służyć system kółek (kółko młodzieżowe, kółko dla kobiet), aktywnie działały chóry, zespoły muzyczne, intensywnie pracowali misjonarze oraz inne służby; dla dzieci zorganizowano szkółki niedzielne.

Organizacje późnoprotestanckie dużo czasu poświęcały pracy wśród młodzieży, ponieważ 30% członków wspólnot stanowili wierni w wieku 16-30 lat. Przy wspólnotach powstawały kółka młodzieżowe. W styczniu 1926 roku podczas odwiedzania wspólnoty ewangelicznych chrześcijan w Kobryniu Ludwik Szenderowski (syn) wziął udział w założeniu kółka młodzieżowego. Celem kółka było upowszechnianie zasad wiary wśród młodzieży oraz stworzenie własnej biblioteki. Podjęto decyzję o zbieraniu składek członkowskich (1 zł miesięcznie) na potrzeby kółka². Na zjeździe Adwentystów Dnia Siódmego w 1935 roku w Białymstoku zdecydowano zorganizować kółka młodzieżowe przy wspólnotach i grupach niezarejestrowanych³. Przy wspólnotach metodystów pracowało towarzystwo młodzieżowe Liga Epworth⁴. Kółka młodzieżowe powstały przy wspólnotach ewangelicznych chrześcijan w Białymstoku (kierownik A. Kircun), Wołkowysku (pod koniec lat 30. — 28 członków), Lidzie (21 członków), Nowojelni, Narewce (26 członków), Hajnówce, Słonimie (pod kierownictwem P. Suchodoła), Ostryniu, Łyskowie (25 członków), Targoszycach itd. (zdjęcie 1). W 1930 roku towarzystwa młodzieżowe Związku Słowiańskich Zborów Baptystów jednoczyły 459 osób⁵. W celu koordynacji działalności kółek w 1929 roku na zjeździe Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych Wyznania Ewangelicznego w Polsce w Kobryniu został stworzony komitet pracy wśród młodzieży pod kierownictwem D. Jaśko i I. Bajko⁶. Regularnie odbywały się konferencje i zjazdy młodzieżowe: 15 maja 1927 r. w Brześciu odbył się regionalny zjazd młodzieży, w listopadzie 1930 r. we wsi Rogoźno odbyła się konferencja młodzieży ewangelicznych chrześcijan, podczas której przemawiali m.in. G. Bołtniew (Białystok), T. Rodom-

² Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN). Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP), sygn. 1447, k. 325.

³ AAN, MWRiOP, sygn. 1437, k. 389.

⁴ AAN, MWRiOP, sygn. 1453, k. 535.

⁵ Государственный архив Брестской области (dalej: ГАБО), ф. 1, оп. 10, д. 2295, л. 7.

⁶ K. Bednarczyk, *Historia zborów baptystów w Polsce do 1939 r.*, Warszawa 1997, s. 215-226.

1. Kółko młodzieżowe we wsi Targoszyce powiatu pińskiego. Połowa lat 30. XX w.

ski (Lwów), Kużawa (Łódź). Organizowano również zebrania młodzieżowe pod otwartym niebem, latem funkcjonował obóz młodzieżowy⁷.

Kółka żeńskie prowadziły głównie działalność charytatywną: w wspólnotach baptystycznych działały towarzystwa siostr, przy wspólnotach chrześcijan ewangelicznych w 1930 roku utworzono kółka żeńskie⁸.

2. Orkiestra wspólnoty baptystów ze wsi Targoszyce powiatu pińskiego na zjeździe Zjednoczenia w Kobryniu. Połowa lat 30. XX w.

⁷ AAN, MWRiOP, sygn. 1445, k. 383.

⁸ H. R. Tomaszewski, *Baptyści w Polsce w latach 1856-1919*, Warszawa 1993, s. 14.

Szeroko rozwinięty był ruch muzyczny i śpiewaczy, ponieważ służba muzyczna obejmowała poważną część praktyki religijnej wspólnot protestanckich. Przy nich powstawały chóry, zespoły, orkiestry dęte (zdjęcie 2). W okresie międzywojennym utworzono chóry przy wspólnotach ewangelicznych chrześcijan-baptystów w Prużanie, Brześciu, Pińsku, Targoszycach, Słonimie, Mołodecznie. Orkiestra dęta wspólnoty w Koladnikach była znana na całej Białorusi Zachodniej⁹. Prezbiter wspólnoty w Pińsku, jeden z kierowników B. Bajko zorganizował chór misjonarski, który w 1936 roku koncertował przed wspólnotami w USA, Anglii i Polsce¹⁰.

Struktura wspólnot protestanckich, której częścią składową były kółka i służby, pozwalała zaangażować do pracy prawie wszystkich członków wspólnot. Oprócz kierowników (prezbiterzy, diakoni), bezpośrednio zajmujących się koordynacją działalności wspólnoty, do aktywnej działalności religijnej włączali się najbardziej duchowo wykształceni członkowie, stając się nauczycielami albo głosicielami. Młody i średni wiek członków wspólnot protestanckich (59% członków stanowili ludzie w wieku 20-40 lat)¹¹ stanowił podstawę do prowadzenia aktywnej działalności.

Nauka religii. Od momentu przyłączenia Zachodniej Białorusi do Polski zaczyna się proces instytucjonalizacji protestantyzmu zachodniobiałoruskiego oraz polskiego, powstaje szereg ogólnopolskich organizacji protestanckich, jednoczących wspólnoty białoruskie, polskie i ukraińskie: Związek Chrześcijan Wiary Ewangelicznej, Zjednoczenie Kościołów Chrystusowych Wyznania Ewangelicznego w Polsce, Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Ewangelicznych Chrześcijan, Związek Słowiańskich Zborów Baptystów, Związek Słowiańskich Zborów Ewangelicznych Chrześcijan, Związek Adwentystów Dnia Siódmego w Polsce. Centralne organizacje protestanckie były odpowiedzialne za duchową konsolidację wspólnot, opracowanie strategii rozwoju ruchu protestanckiego, współpracę z misjami międzynarodowymi. Do ich kompetencji należały również działalność wydawnicza i zabezpieczenie wspólnot w literaturę religijną, stworzenie systemu nauczania religii, charytatywność.

Nauczanie religii, działalność duchowna i oświatowa, mająca na celu podwyższenie poziomu duchowego członków wspólnot i zapoznanie ich z podstawami zasad wiary były jednym z ważnych aspektów działalności wspólnot i organizacji protestanckich. Powstanie ogólnopolskich organizacji protestanckich pozwoliło usystematyzować nauczanie religii, które stało się jednym z priorytetowych kierunków działalności.

⁹ *История евангельских христиан-баптистов в СССР*, Москва 1989, s. 390-395

¹⁰ *Краткая история Церкви Христовой в Тарговицях*, b.d. i m.w., s. 4.

¹¹ Obliczenia autora.

Nauczanie religii było realizowane na dwóch poziomach — miejscowym (w granicach jednej albo kilku wspólnot) oraz na poziomie organizacji centralnych. Na poziomie miejscowym nauka odbywała się w formie kazań, organizacji krótkoterminowych kursów biblijnych albo szkół siłami miejscowych prezbyterów, kaznodziei i nauczycieli¹². Niejednokrotnie na kursy przyjeżdżali również głosiciele z innych wspólnot, przysyłani przez kierownictwo organizacji, do której należała wspólnota.

Nauczanie religii dla dzieci odbywało się w szkołkach niedzielnych, które działały przy każdej wspólnocie lub w największej ze wszystkich świątyń, do której uczęszczali rodzice z okolicznych wsi. Na przykład do szkoły niedzielnej wspólnoty ewangelicznych chrześcijan i baptystów we wsi Borodzicze uczęszczało 40 dzieci, na nauczycieli zostali wyznaczeni członkowie wspólnoty L. Panasiuk i I. Dębowy¹³. W szkółce niedzielnej wspólnoty baptystycznej na wsi Łyskowo powiatu wołkowyskiego w 1939 roku w czterech klasach uczyło się 65 dzieci w różnym wieku. W szkółce niedzielnej wspólnoty baptystów w Słonimiu w końcu lat 30. funkcjonowało sześć klas, w których uczyło się 90 dzieci¹⁴. W szkołkach niedzielnych Związku Słowiańskich Zborów Baptystów w 1930 roku na lekcje religii uczęszczało 413 dzieci¹⁵. Wyżej opisany lokalny system nauczania obejmował wszystkich członków wspólnoty.

3. Uczestnicy kursu biblijnego w Pińsku. Połowa lat 30. XX w.

¹² *История евангельских христиан-баптистов в СССР*, s. 337.

¹³ ГАБО, ф. 67, оп. 1, д. 952, л. 174.

¹⁴ K. Bednarczyk, *Historia zborów baptystów w Polsce do 1939 r.*, s. 283, 289.

¹⁵ ГАБО, ф. 1, оп. 10, д. 2314, л. 7.

4. Uczestnicy kursu dyrygenckiego w Pińsku pod kierownictwem B. Bajko.
Połowa lat 30. XX w.

Szkolenie prezbiterów, kaznodziei oraz nauczycieli odbywało się siłami centralnych ogólnopolskich organizacji protestanckich i miało charakter międzyregionalny oraz międzynarodowy. W tym celu powstawały specjalne szkoły dla kierowników wspólnot: w 1924 r. w Nowostawkach odbyły się kursy biblijne, w 1926 r. — w Kobryniu¹⁶, w 1929 r. — w Pińsku (zdjęcie 3)¹⁷. Organizowano kursy dla nauczycieli szkółek niedzielnych, kursy dyrygenckie (zdjęcie 4). We wrześniu 1927 roku Związek Słowiańskich Zborów Baptystów przeprowadził czterotygodniowe kursy muzyki i śpiewu dla wspólnot poleskich w kolonii Czołnca pod kierunkiem Szenderowskiego (syna) — wówczas studenta Konserwatorium Warszawskiego¹⁸. Każdego roku w Brześciu na bazie wspólnoty Związku Ewangelicznych Chrześcijan i Baptystów w Polsce odbywały się największe regionalne kursy biblijne oraz dyrygenckie dla kapłanów baptystycznych: od 15 stycznia do 1 marca 1927 r. pod kierownictwem Łukasza Dziekucia-Maleja zorganizowano sześciotygodniowe szkolenia (dwa tygodnie — dla głosicieli, cztery tygodnie — dla 30 regentów wspólnot baptystycznych)¹⁹, w okresie od 26 stycznia do 25 marca odbył się kurs dyrygencki w Białowieży²⁰.

¹⁶ ГАБО, ф. 1, оп. 10, д. 2274, л. 44-54.

¹⁷ AAN, MWRiOP, sygn. 1442, k. 542.

¹⁸ AAN, MWRiOP, sygn. 1442, k. 226.

¹⁹ С. Пекун, Лука Николаевич Дзекуч-Малей: жизнь и служение, „Крыніца жыцця”, 2000, № 1, s. 7.

²⁰ K. Bednarczyk, *Historia zborów baptystów w Polsce do 1939 r.*, s. 283.

W 1929 roku w Pińsku i w 1930 roku w Kobryniu pod kierownictwem Ludwika Szenderowskiego miały miejsce regionalne kursy biblijne i dyrygenckie Związku Zborów Słowiańskich Ewangelicznych Chrześcijan²¹.

Oprócz tego pod kierownictwem Związku Zborów Ewangelicznych Chrześcijan i Baptystów w Polsce odbyły się miesięczne kursy języka polskiego dla głosicieli, nauczycieli, kierowników oraz sekretarzy wspólnot, ponieważ jednym z warunków uznania prezbitera przez władze państwowe była znajomość języka polskiego zarówno w formie ustnej, jak i pisemnej. W listopadzie 1935 roku Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Ewangelicznych Chrześcijan zorganizowało miesięczny kurs języka polskiego w kolonii Czołna dla 35 kierowników wspólnot Wołynia i Polesia²².

Najbardziej aktywnych i dobrze zapowiadających się członków wspólnot organizacje protestanckie kierowały na studia do polskich i zagranicznych instytutów religijnych.

Według zlecenia Misji Wchodnioeuropejskiej w Szkole Biblijnej w Gdańsku od 1930 roku szkolono protestantów białoruskich. W ciągu trzech lat szkołę ukończyło 271 kapłanów. W 1935 roku szkoła została zreorganizowana, w wyniku czego powstał trzyletni Instytut Biblijny z zaoczną formą studiów w języku rosyjskim. Instytut został zamknięty w 1938 roku²³. Wśród absolwentów Instytutu byli znani prezbyterzy wspólnot białoruskich, m.in. N. Wansych, I. Kasak, I. Kulbicki, I. Palubisiuk, G. Seluzycki, W. Bruj.

Otwarta w 1905 roku Szkoła Biblijna (Bibelschule für Innere und Äußere Mission) w Berlinie przyjmowała na bezpłatną naukę kandydatów z Polski oraz Białorusi Zachodniej, skierowanych przez misję Williama Fetlera²⁴.

Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Ewangelicznych Chrześcijan przy pomocy Rosyjskiego Towarzystwa Misjonarskiego zorganizowało w drugiej połowie lat dwudziestych trzyletnią szkołę dla misjonarzy biblijnych (Missionary Bible Training School) w Stodole pod kierownictwem W. Fetlera. W 1928 roku do szkoły skierowano 30 kapłanów z kresów wschodnich²⁵. W 1921 roku w Łodzi została wznowiona praca Biblijnego Seminarium Teologicznego, zamkniętego w 1911 roku. Jeszcze przed oficjalnym otwarciem seminarium odbyły się czteromiesięczne szkolenia dla 10 przedstawicieli baptystów Niemców i 10 członków Związku Słowiańskich Zborów Baptystów. Seminarium rozpoczęło zajęcia w grudniu 1924 roku i przyjmowało na studia słuchaczy z całej Polski. Po ukończeniu Biblijnego

²¹ ГАБО, ф. 67, оп. 1, д. 1822, л. 75.

²² ААН, МВРiОП, сыgn. 1442, к. 103.

²³ Z. Pasek, *Związek stanowczych chrześcijan. Studium historii idei religijnych*, Kraków 1998, s. 26.

²⁴ ГАБО, ф. 1, оп. 10, д. 2319, л. 22-25.

²⁵ ААН, МВРiОП, сыgn. 1444, к. 418, 438.

Seminarium Teologicznego absolwenci byli kierowani do pracy w charakterze prezbiterów wspólnot. Absolwentami seminarium w Łodzi byli prezbiterzy wspólnot białoruskich, m.in. A. Kircun (prezbiter zboru baptystów w Zelwie, kierownik Okręgu Wschodniego Związku Słowiańskich Zborów Baptystów), K. Jelinek (prezbiter zboru baptystów w Wilnie), M. Popko (prezbiter zboru baptystów w Lidzie).

W 1937 roku Związek Słowiańskich Zborów Ewangelicznych Chrześcijan otworzył w Warszawie dwuletnią międzykonfesyjną szkołę biblijną. Na pierwszy rok studiów zostali przyjęci trzej przedstawiciele tego Związku, dwaj — Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Ewangelicznych Chrześcijan oraz dwóch przedstawicieli misji dla Żydów²⁶.

Od 1926 roku w Bielsku-Białej pracowała szkoła biblijna Związku Adwentystów Dnia Siódmego²⁷, w której odbyli naukę prezbiterzy wspólnot Adwentystów Dnia Siódmego w powiecie bielskim i lidzkim M. Kondratiuk, S. Polski i A. Wiaslau.

Ewangeliczni chrześcijanie darbyści w Radości pod Warszawą założyli szkołę biblijną pod kierownictwem M. Gittlina, która kształciła głosicieli i misjonarzy przeważnie z województw wschodnich — Ukraińców i Białorusinów (uczyli się w niej białoruscy prezbiterzy W. Kosik, Margun).

Działalność wydawnicza i upowszechnianie literatury religijnej

Jednym z podstawowych kierunków działalności organizacji protestanckich była działalność wydawnicza i upowszechnianie literatury dla osób duchownych oraz na potrzeby misjonarskie, religijne i oświatowe wspólnot. Na Zachodniej Białorusi największym ośrodkiem wydawniczym było wydawnictwo Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych Wyznania Ewangelicznego w Polsce w Kobryniu. W dużych nakładach wydawało ono Biblię, Nowy Testament, broszury i inną literaturę duchową w języku rosyjskim, ukraińskim i polskim. Pozostała literatura religijna była drukowana w Polsce centralnej i za granicą. Upowszechniana na Zachodniej Białorusi literatura religijna pełniła kilka funkcji: służyła działalności misyjnej (broszury, ulotki); pełniła rolę oficjalnych organów prasowych organizacji protestanckich, propagując zasady religijne i strategię działalności organizacji (np. czasopisma „Маяк”, „Wolny Chrześcijanin” — organy prasowe Związku Słowiańskich Zborów Baptystów, „Християнський союз” — czasopismo Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych Wyznania Ewangelicznego w Polsce). Część literatury miała znaczenie funkcjonalne (Bib-

²⁶ K. Bednarczyk, *Historia zborów baptystów w Polsce do 1939 r.*, s. 229, 233.

²⁷ В. І. Любашенко, *Історія протестантства в Україні: курс лекцій*, Львів 1995, s. 265; S. Grelewski, *Wyznanie protestanckie*, Warszawa 1939, s. 633.

lia, Nowy Testament, zbiory psalmów „Mała skarbница”, „Psalmośpiewy”, podręczniki dla nauczycieli szkółek niedzielnych²⁸) i służyła duchowemu doskonaleniu członków wspólnot (czasopisma „Будівник Церкви Божей”, „Дрога Wiary”, „Nowe Drogi”).

Na Białorusi Zachodniej kolportowano literaturę w języku ukraińskim — czasopisma „Будівник Церкви Божей”, „Післанец правды”, „Свідок правды”, zbiory „Малая сокровищница”, „Псалмоспівы”, rosyjsku — czasopisma „Маяк”, „Придет примиритель”, „Путь веры”, po polsku — „Przystęp”, „Nowe Drogi”, „Nasz Gość”. Trzeba zaznaczyć, że przy obfitości literatury religijnej w języku polskim, rosyjskim, ukraińskim prawie nie było jej po białorusku. Wydaniem białoruskojęzycznej literatury religijnej zajmowała się tylko Misja Metodystów, związana z białoruskim ruchem narodowym. W 1925 roku w Wilnie misja wydała „Галоўныя падставы метадызму”, w latach 1935-1936 wychodziło czasopismo „Светач Хрыстовае навукі”²⁹. W latach dwudziestych wspólnymi siłami metodystów i baptystów (Ł. Dziekuć-Malej) przy współudziale Antona Łuckiewicza zostało wydane tłumaczenie Nowego Testamentu na język białoruski³⁰. Nieduża liczba literatury białoruskojęzycznej była spowodowana tym, że podstawowa część literatury religijnej była wydawana poza granicami Zachodniej Białorusi (wydawnictwo baptystyczne „Kompas” w Łodzi, wydawnictwa adwentystów „Poliglot” (Warszawa), „Drukarnia Nadnotecka” (Nakło), „Społeczeństwo Traktatowe” (Hamburg), wydawnictwo zielonoświątkowe w Krzemieńcu) i była przeznaczona dla wspólnot białoruskich, polskich i ukraińskich, wchodzących w skład organizacji protestanckich.

Literatura religijna częściowo nieodpłatnie była przekazywana wspólnotom, częściowo kolportowano w prenumeracie (np. czasopismo „Unia Chrześcijańska”³¹). Kolportażem literatury misjonarskiej wśród wiernych zajmowali się bezpośrednio członkowie wspólnot. W 1933 roku członkowie wspólnot Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych Wyznania Ewangelicznego w Polsce rozdali 2310 egzemplarzy Biblii i Nowego Testamentu³².

Działalność pozakościelna wspólnot protestanckich

Działalność pozakościelna wspólnot protestanckich była skierowana na współdziałanie ze społeczeństwem, organizowanie przedsięwzięć chary-

²⁸ ГАБО, ф. 1, оп. 10, д. 2475, л. 2-11.

²⁹ ААН, МВРiОП, sygn. 1452, к. 501, 535.

³⁰ Г. Пікарда, *Нябеснае польмя. Досьлед пачаткаў беларускага перакладу Новага Завету і Псалмаў (1931)*, „Спадчына”, 1995, № 4, s. 157-175.

³¹ ААН, МВРiОП, sygn. 1455, к. 54.

³² ГАБО, ф. 1, оп. 10, д. 2475, л. 2-11.

tatywnych, udział wspólnot w rozwiązywaniu problemów społecznych i przede wszystkim na aktywną działalność misyjną, która miała na celu upowszechnianie zasad wiary i zwiększenie liczby neofitów.

Misjonarstwo. Misjonarstwo było podstawową formą pracy wspólnot protestanckich ze społeczeństwem, a na równi z zaspokojeniem potrzeb religijnych wiernych było podstawowym kierunkiem działalności wspólnot, co było uzasadnione koncepcją aktywnego prozelityzmu, którego celem było głoszenie zasad wiary i pozyskiwanie zwolenników. Działalność misyjna wspólnot protestanckich przybierała różnorodne formy, np. upowszechnianie propagandowej literatury religijnej (broszury, ulotki), wygłaszanie kazań ewangelizacyjnych. Odbywające się na otwartym powietrzu chrzty przyciągały uwagę wielkiej liczby miejscowych mieszkańców (nierzadko uczestniczyło około 500 „współczujących”) i miały charakter ewangelizacyjny. Podczas nabożeństw wygłaszano kazania misjonarskie. Pracę misyjną na Zachodniej Białorusi prowadzili też członkowie rodzinnych sąsiednich wspólnot ukraińskich i polskich; na początku lat dwudziestych przyjeżdżali też zagraniczni misjonarze, kierowani przez misje europejskie i amerykańskie (m.in. T. Gamble, M. Eskie, T. Witt).

Najgłówniejszym sposobem szerzenia zasad wiary były bezpośrednie kontakty z mieszkańcami. W tym celu organizowano wycieczki misjonarskie oraz wypadki, podczas których członkowie wspólnot jeździli po wsiach i spotykali się z mieszkańcami. W marcu 1929 roku misjonarze baptyści J. Winnicki (wieś Bukowo powiatu słonimskiego) i M. Popko (wieś Borodnicze powiatu wołkowyskiego) w trakcie wycieczki misjonarskiej odwiedzili Nowogródek, głosili modlitwy w języku białoruskim, rozdawali broszury w języku polskim, rosyjskim i białoruskim³³. W celu zorganizowania działalności misyjnej w strukturach dużych wspólnot utworzono działy misjonarskie, a teren działalności wspólnoty podzielono na rejony misjonarskie³⁴. W 1924 roku przy wspólnocie ewangelicznych chrześcijan baptystów w Brześciu utworzono cztery rejony misjonarskie, obejmujące pięć gmin powiatu brzeskiego, natomiast działalność centralnego działu obejmowała najbliższe tereny województwa białostockiego³⁵. W celu skoordynowania działalności działów co trzy miesiące organizowano konferencje rejonowych działów misjonarskich, podczas których misjonarze zdawali sprawozdanie z przeprowadzonej pracy, omawiali „drogi misjonarskie”, tworzyli „dwójki misjonarskie”³⁶.

³³ ГАБО, ф. 67, оп. 1, д. 1235, л. 6.

³⁴ Государственный архив Гродненской области, ф. 541, оп. 1, д. 140, л. 4.

³⁵ ГАБО, ф. 93, оп. 1, д. 454, л. 47.

³⁶ Г. Глагоўская, *Дзейнасць Лукаша Дзекуць-Малея сярод баптыстаў на Палесці*, [w:] „Загароддзе-2: Матэрыялы навукова-краязнаўчай канферэнцыі „Палессе — скрыжаванне культур і часу”, Пінск 2000, с. 33.

Podczas wycieczek oraz wypadów misjonarskich członkowie wspólnot jeździli po wsiach, spotykali się z mieszkańcami, dyskutowali z kapłanami prawosławnymi, rozdawali propagandową literaturę religijną (broszury, ulotki, czasopisma)³⁷.

Jednym z kierunków misyjnej działalności protestantów był **mesjanizm** — szerzenie chrześcijaństwa wśród ludności żydowskiej. W tym celu wspólnoty protestanckie prowadziły nabożeństwa w języku hebrajskim, czytały kazania dla Żydów, rozdawały literaturę. Na przykład w 1929 roku w powiecie brzeskim i prużańskim pracę ewangelizacyjną prowadził dr Engelsztern, misjonarz wspólnoty ewangelicznych chrześcijan w Wilnie. Występował on w domach modlitwy miejscowych baptystów, rozdawał broszury i książki „W czym moja wiara”, wydane w drukarni Tenenbauma w Brześciu³⁸.

Wspólnoty protestanckie aktywnie współpracowały także z ewangelicznymi chrześcijanami darbystami. W marcu 1931 roku w Prużanie, Szereszowie i Sielcu I. Puchowski (prezbiter Wspólnoty Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów w Prużanie) i M. Gitlin (kierownik Misji Ewangelicznych Chrześcijan Darbystów w Warszawie) zorganizowali szczególne nabożeństwa dla Żydów w domach modlitwy ewangelicznych chrześcijan baptystów³⁹. Misjonarze darbyści odwiedzali białoruskie wspólnoty ewangelicznych chrześcijan i ewangelicznych chrześcijan baptystów. Na przykład w 1931 roku w domu modlitwy ewangelicznych chrześcijan w Kobryniu z wykładami w języku jidysz „Jezus jako wizerunek Boży” przed 180 przedstawicielami młodzieży żydowskiej wystąpili darbyści z Warszawy A. Kołakow i A. Żegał. Misjonarze odwiedzili również wspólnoty baptystyczne we wsiach Aleksijewicze, Korsuniki, Cybiki i Wołowno⁴⁰.

Działalność charytatywna. Jeszcze jednym aspektem działalności wspólnot i organizacji protestanckich na Zachodniej Białorusi była charytatywność. W jej ramach świadczone pomoc biednym i bezrobotnym, uchodźcom i reemigrantom, udzielano pomocy lekarskiej, pomagano w utrzymaniu instytucji charytatywnych, realizowano programy oświatowe oraz udzielano stypendiów. Zasadnicza działalność charytatywna była realizowana na poziomie wspólnot przeważnie siłami miejscowych kółek żeńskich. W kompetencji organów centralnych leżało udzielanie pomocy wspólnotom rodzinnym, ogólna koordynacja działalności charytatywnej oraz kwestie udziału w ogólnopolskich programach pomocowych (na przykład w 1934 roku Związek Słowiańskich Wspólnot Ewangelicznych

³⁷ ГАБО, ф. 2059, оп. 1, д. 2937, л. 40.

³⁸ ГАБО, ф. 1, оп. 10, д. 2282, л. 4-6.

³⁹ ГАБО, ф. 1, оп. 10, д. 2837, л. 84-87.

⁴⁰ ГАБО, ф. 1, оп. 10, д. 2313, л. 25.

Chrześcijan w Polsce wziął udział w zbiórce środków dla Ogólnopolskiego Komitetu Pomocy Ofiarom Powodzi⁴¹).

Działalność charytatywna organizacji protestanckich w pierwszym rządzie skierowana była na wspieranie rodzinnych wspólnot i członków wspólnot. Okazywano pomoc finansową przy budowie domów modlitwy, wynajmie pomieszczeń do prowadzenia nabożeństw, udzielano również szczególnej pomocy w sytuacjach nadzwyczajnych. Zjednoczenie Kościołów Chrystusowych w Polsce w latach 1928-1929 przyznało z budżetu pieniądze na zakup domów modlitwy dla wspólnot we wsiach Sachryń i Kmiczoń, na remont sal modlitwy w Wilejce i Brześciu⁴². Związek Zborów Ewangelicznych Chrześcijan i Baptystów na zjeździe w 1933 roku podjął decyzję o udzieleniu pomocy wiernym, poszkodowanym w wyniku gradu i innych klęsk żywiołowych. Właśnie w tym celu założono specjalne konto w banku PKO, z którego przelewano pieniądze przyznane przez Związek poszkodowanym⁴³. Przy Związku Słowiańskich Zborów Baptystów w 1937 roku została utworzona specjalna kasa „pogrzebowa”. Organizacje protestanckie uczestniczyły również w pomocy wspólnotom rodzinnym w innych państwach: Zjednoczenie Kościołów Chrystusowych wysyłało żywność, ubrania i leki wspólnotom w Związku Radzieckim i Rumunii, zbierało pieniądze dla więźniów skazanych z powodu poglądów religijnych w tych krajach. W 1930 roku Związek Słowiańskich Zborów Ewangelicznych Chrześcijan wysłał produkty żywnościowe oraz pieniądze potrzebującym w Rosji⁴⁴. Miejscowe wspólnoty za własne środki pieniężne i dobrowolne ofiary pomagały członkom wspólnot.

Tradycyjną i najbardziej powszechną formą zewnętrznej działalności charytatywnej organizacji religijnych była pomoc biednym warstwom społecznym bez względu na wyznanie. Świadczone ją przede wszystkim w naturze — rozdawano ubrania, żywność i leki. Na przykład Misja Metodystów w Wilnie otworzyła kuchnie dla studentów, z których codziennie korzystało około 300 studentów i 300 biednych mieszkańców miasta⁴⁵. W związku ze wzrostem liczby sierot i dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej organizacje protestanckie zaczęły tworzyć sierocińce i schroniska. Jednym z pierwszych sierocińców na Zachodniej Białorusi było schronisko w Brześciu, stworzone przez wspólnotę baptystów słowiańskich pod bezpośrednim patronatem Ł. Dziekuć-Maleja. W różnych okresach wychowy-

⁴¹ AAN, MWRiOP, sygn. 1445, k. 360.

⁴² H. R. Tomaszewski, *Kościół Chrystusowy w Polsce w latach 1921-1953*, Warszawa 1992, s. 39-40.

⁴³ ГАБО, ф. 1, оп. 10, д. 2293, л. 103.

⁴⁴ AAN, MWRiOP, sygn. 1442, k. 416, 567-568.

⁴⁵ AAN, MWRiOP, sygn. 1453, k. 88.

wało się tam od 15 do 20 sierot⁴⁶. Od 1928 roku (według innych danych — 1925) Zjednoczenie Kościołów Chrystusowych utrzymywało schronisko dla sierot we wsi Stara Wieś w województwie białostockim. Ograniczone możliwości finansowe Zjednoczenia (w 1932 roku na potrzeby schroniska z budżetu organizacji przeznaczono 527 zł, w 1933 — 280 zł)⁴⁷ pozwalały wychowywać w schronisku tylko siedem dziewczynek. Analogiczne problemy finansowe nie pozwalały Związkowi Zborów Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Polsce na otwieranie sierocińców i dopiero w grudniu 1935 roku w Baranowiczach zostało otwarte schronisko dla dzieci w wieku przedszkolnym. W styczniu 1936 roku na wychowanie przyjęto tam siedem sierot w wieku od 5 do 8 lat. W 1937 roku Związek kupił w Kiwercach (województwo nowogródzkie) pomieszczenie, w którym później ulokowano dom dla sierot⁴⁸.

Powstała w celu udzielania pomocy ofiarom pierwszej wojny światowej w Polsce i na Białorusi Misja Metodystów (Methodist Mission of America Committee for Poland) w 1920 roku zorganizowała w Baranowiczach centrum pomocy uchodźcom, które zajmowało się rozdawaniem leków, ubrań, obuwia, organizacją bezpłatnego wyżywienia. Zimą za środki pieniężne Misji ogrzewano wagony kolejowe, przewożące repatriantów do centralnych regionów Polski⁴⁹. Osierocone dzieci były wysyłane przez Misję schronisk na Grochowie, a potem w Klarysewie. Wydatki Misji na pracę centrum pomocy uchodźcom wynosiły 2 mln polskich marek miesięcznie⁵⁰.

Podsumowanie

W latach 20-30. XX wieku wspólnoty protestanckie obejmują swoją działalnością sferę religijną i organizację życia wewnątrzkościelnego oraz wychodzą poza granice wspólnoty, aby działać bezpośrednio w społeczeństwie. Początkowo działalność wspólnot neoprotestanckich na Zachodniej Białorusi w latach 1921-1939 była skierowana przede wszystkim na organizację życia wewnątrzkościelnego, zabezpieczenie kształcenia religijnego, socjalne wsparcie członków wspólnot i zaspokojenie potrzeb religijnych.

⁴⁶ AAN, MWRiOP, sygn. 1442, k. 567-568.

⁴⁷ ГАБО, ф. 1, оп. 10, д. 2475, л. 2-11.

⁴⁸ AAN, MWRiOP, sygn. 1452, k. 14; H. R. Tomaszewski, *Wyznania typu ewangeliczno-baptystycznego, wchodzące w skład Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w latach 1945-1956*, Warszawa 1997, s. 36; AAN, MWRiOP, sygn. 1452, k. 14.

⁴⁹ J. Borowiak, *Kościół Ewangelicko-Methodystyczny w Polsce*, Warszawa 1999, s. 75.

⁵⁰ AAN, MWRiOP, sygn. 1453, k. 372, 91.

Działalność wewnętrzna charakteryzowała się stworzeniem szerokiej struktury wspólnot, aktywnym rozwojem ruchu młodzieżowego, żeńskiego i muzycznego.

Wraz z pełnieniem funkcji religijnych wspólnoty protestanckie i organizacje na Zachodniej Białorusi aktywnie działają w społeczeństwie, nie tylko propagując zasady swojej wiary, ale i uczestnicząc w rozwiązaniu problemów socjalnych (obniżenie poziomu biedy, bezrobocia itd.). Ich działalność nabywa charakter wielopłaszczyznowy. Podstawowymi kierunkami pracy protestanckich wspólnot i organizacji (oprócz działalności religijnej) staje się działalność misyjna, charytatywna, wydawnicza oraz upowszechnianie literatury.

Aktywizacja działalności wspólnot i organizacji nowych denominacji protestanckich w latach 1921-1939 była uwarunkowana szeregiem czynników. Szybki wzrost liczby adeptów i wspólnot, skład wiekowy wspólnot, rozgałęziona struktura wspólnot, zaangażowanie w działalność prawie wszystkich członków wspólnot, koncepcja prozelityzmu — to wszystko zabezpieczało aktywne prowadzenia szerokiej działalności, m.in. misyjnej, charytatywnej i religijnej. Powstanie centralnych organizacji protestanckich również było jednym z ważnych czynników aktywizacji działalności ruchu protestanckiego na Zachodniej Białorusi. W trakcie instytucjonalizacji protestantyzmu białoruskiego działalność protestanckich wspólnot i organizacji nabywa zorganizowany i ukierunkowany charakter, pojawia się możliwość regionalnej i międzynarodowej współpracy, aktywnej działalności wydawniczej, duchownej, oświatowej i misyjnej, powstaje wyraźny system nauczania religii, co doprowadziło do poszerzenia sfery działalności miejscowych wspólnot i sprzyjało upowszechnieniu i utrwaleniu późnego protestantyzmu na Zachodniej Białorusi, co było ważnym krokiem w trakcie budowy tego Kościoła w latach 1921-1939.

Summary

The activities of the protestant communities in Western Belarus in 1921-1939

The article is dedicated to the activities of protestant communities (Baptists, Pentecostals, Adventists, Methodists, etc.) in the territory of Western Belarus in 1921-1939. The author examines the community and non-church activities of local communities, noting that the rapid growth in the number of adherents and communities, the age composition of communities, the involvement of virtually all community members in the activities and the concept of proselytism provided a social base for active missionary, publishing and charitable activities. The author singles out the creation of central protestant organizations as the main factor in activating the activities of the protestant denomination in Western Belarus. As a result of this process, the possibility of regional and international cooperation, active publishing, spiritual enlightenment and missionary activity appeared, and the system of religious instruction was established.

Змест

Дзейнасць познепратэстанцкіх абшчын у Заходняй Беларусі ў 1921-1939 гг.

Артыкул прысвечаны дзейнасці абшчын і арганізацый новых пратэстанцкіх дэнамінацый (баптыстаў, пяцідзясятнікаў, адвентыстаў, метадыстаў і інш.) на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў 1921-1939 гг. Аўтар разглядае ўнутрыабшчынную і пазаркоўную дзейнасць мясцовых абшчын, адзначаючы, што хуткі рост колькасці адэптаў і абшчын, узростава склад абшчын, уцягванне ў дзейнасць практычна ўсіх членаў абшчын, канцэпцыя празелітызму забяспечвалі сацыяльную базу для прывядзення актыўнай місіянерскай, выдавецкай, дабрачыннай дзейнасці. Як асноўны фактар актывізацыі дзейнасці заходнебеларускага пратэстантызму аўтар вылучае стварэнне цэнтральных пратэстанцкіх арганізацый, у выніку чаго з'яўляецца магчымасць рэгіянальнага і міжнароднага супрацоўніцтва, актыўнай выдавецкай, духоўна-асветніцкай і місійнай дзейнасці, ствараецца сістэма рэлігійнага навучання.

Tatsiana Lisouskaya — kandydat nauk historycznych, pracę kandydacką *Неанпратэстантызм у Заходняй Беларусі ў 1921-1939 гг.* obroniła w 2009 r. w Akademii Nauk Białorusi; docent w Katedrze Nauk Humanistycznych Państwowego Uniwersytetu Technicznego w Brześciu, opublikowała ponad 70 artykułów.